HCS (Ex.) 2003

Code—22

SANSKRIT LITERATURE

Time Allowed : 3 Hours *Maximum Marks :* 150

नोट : किन्हीं **पाँच** प्रश्नों के उत्तर दीजिए । सभी प्रश्नों के अंक 30 हैं । प्रश्न क्रमांक **1** अनिवार्य है । खण्ड **'I'** से किन्हीं **दो** प्रश्नों तथा खण्ड **'II'** से किन्हीं **दो** प्रश्नों के उत्तर दीजिए । प्रत्येक प्रश्न के खण्डों का उत्तर एक साथ दीजिए ।

1. निम्नलिखित में से किन्हीं **चार** के उत्तर दीजिए :

(4×7½=30)

(अ) अधोलिखितपदानां संस्कृतेन नियमोल्लेखपूर्वकं सन्धि-विच्छेदः क्रियताम्—

गुरावत्कः, गव्यूतिः, वाङ्मयम्, पुंस्कोकिलः, नीरोगः ।

P.T.O.

(ब) अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां विभक्तिप्रयोगस्य औचित्यं सूत्रोल्लेखपूर्वकं प्रतिपादयत—

(i) मुनित्रयं नमस्कृत्य ।

(ii) अक्ष्णा काणः ।

(iii) ज्ञानाद् ऋते न सुखम् ।

(iv) सूर्येउदिते कमलानि विकसन्ति ।

(v) मातुः स्मरति ।

(स) संस्कृतकाव्यालोचनायाः प्रमुखाः प्रवृत्तीः सम्प्रदायांश्च प्रतिपादयत ।

(द) अधोलिखितेषु कयोश्चिद् **द्वयोः** सन्दर्भनिर्देशपूर्वकं व्याख्या विधेया —

(i) ईशावास्यमिदं सर्वं यत् किञ्च जगत्यां जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यस्विद्धनम् ।।

(ii) उपवासकृशां दीनां निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
ददर्श शुक्लपक्षादौ चन्द्ररेखामिवामलाम् ।।

(iii) अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्म हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम् ।
एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः ।।

(इ) अधोनिर्दिष्टेषु कयोश्चिद् **द्वयोः** विषये टिप्पणी संस्कृतभाषया लेख्या

(i) विष्णुशर्मारचितम् पञ्चतन्त्रम्

(ii) जयदेवप्रणीतं गीतगोविन्दम्

(iii) भासकृतं स्वप्नवासवदत्तम् ।

(फ) 'मृच्छकटिकम्' रूपकस्य नाट्यशास्त्रीयं सामाजिकं च वैशिष्ट्यं स्फुटं वर्णयत ।

खण्ड 'I'

2. (अ) निम्नलिखित अवतरण के आधार पर इसके नीचे दिये गये प्रश्नों का उत्तर संस्कृत में दीजिए : (15)

तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।
ददर्श भगवांस्तत्र क्रौञ्चयोश्चारु निःस्वनम् ॥
तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥
तं शोणितपरीताङ्गं चेष्टमानं महीतले ।
भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुरोद करुणां गिरम् ॥
ततः करुणवेदित्वादधर्मोऽयमिति द्विजः ।
निशम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥
मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥

(i) क्रौञ्चमिथुनं को ददर्श ?

(ii) निषाद: कं जघान ?

(iii) कं निहतं दृष्ट्वा भार्या रुरोद ?

(iv) कां रुदतीं निशम्य मुनि: वचनमब्रवीत् ?

(v) मुनि: कं शशाप ?

(ब) निम्नलिखित अवतरण का संस्कृत में अनुवाद कीजिए : **(15)**

जगत् की स्थिति तथा रक्षा के लिए अहिंसा नितान्त आवश्यक है । यदि समाज में हम दूसरों की भावनाओं के प्रति सहानुभूति नहीं रखेंगे, तो बड़ी अराजकता फैल जायेगी । यदि हम चाहते हैं कि दूसरे लोग हमें कष्ट न दें, हमारा अपकार न करें या हमारी निन्दा न करें, तो हमें स्वयं यह सब छोड़ देना चाहिए । विश्वशान्ति एवं विश्वबन्धुत्व तभी सम्भव है, जब सर्वत्र अहिंसा का साम्राज्य हो । अहिंसा का अर्थ है किसी की कायिक, वाचिक तथा मानसिक हिंसा न करना । दूसरों के दिल को दु:खित नहीं करना चाहिए ।

3. निम्नलिखित में से किसी **एक** पर लगभग **250** शब्दों का संस्कृत में निबन्ध लिखिए :

(i) भारतीयप्रज्ञाया उद्गमः संस्कृतम् ।

(ii) पुरुषार्थचतुष्टयम् ।

(iii) वसुधैव कुटुम्बकम् ।

(iv) काव्येषु नाटकं रम्यम् । (30)

4. जैनदर्शनस्य स्याद्वादस्य सिद्धान्तः प्रतिपाद्यताम्, सम्यक् समीक्ष्यताम् च । (30)

खण्ड 'II'

5. बाणभट्टस्य दण्डिनो वा गद्यशैलीं सोदाहरणं प्रतिपादयत । (30)

6. आधुनिकभारतीयराजनीतिदृशा अर्थनीतिदृशा च कौटिल्यस्य अर्थशास्त्रस्य मूल्याङ्कनं विधीयताम् । (30)

7. मुद्राराक्षसस्य नाटकस्य नाम्नः सार्थकतां साधयत । (30)